

Radicalisering & Psychopathologie

Radicalisering is het proces waarbij een persoon (of groep) steeds meer bereid is om de gevolgen te accepteren van de strijd voor een samenleving die niet overeenkomt met onze democratische rechtsorde. Radicalisering wordt gekarakteriseerd door toenemend zwart-wit denken in combinatie met uitspraken tegen andersdenkenden. Een individu kan zich steeds meer terugtrekken uit de maatschappij en een grotere bereidheid ontwikkelen (gewelddadige) actie te ondernemen (NCTV, 2024). Dit proces kan leiden tot extremisme, wat inhoudt dat iemand vanuit zijn ideologie gemotiveerd is om (niet-)gewelddadige activiteiten te ondernemen tegen de democratische rechtsorde (NCTV, 2024). Geradicaliseerde individuen kunnen erg verschillen wat betreft ideologie, religieuze overtuiging, sociaaleconomische status en mentale gezondheid (Koomen & van der Pligt, 2016). De prevalentie van psychische problematiek verschilt erg per onderzoek en varieert tussen de 0-57% (Gill et al., 2021); het is dus mogelijk dat mentale problemen een rol spelen in het radicaliseringsproces. Daarnaast is onderzocht dat een deel van de mensen die extremistisch geweld hebben gepleegd, eerder in aanraking is geweest met de geestelijk gezondheidszorg (ggz) (Steinmetz, 2021; Weenink, 2019). Vanwege grote veiligheidsrisico's die het gevolg kunnen zijn van radicalisering en extremisme, zou het wenselijk zijn als ggz-instanties kennis hebben over hoe ze deze risico's kunnen inschatten, hoe ze in contact kunnen blijven met deze personen en wat hun eventuele verantwoordelijkheid hierin is. Deze handreiking is geschreven voor ggz-professionals die in contact komen met cliënten die mogelijk radicaliseren en/of extremistische uitlatingen doen.

Psychopathologie en kwetsbaarheid voor radicalisering en extremisme

Hoewel er geen psychologische factoren bekend zijn die een direct causaal verband hebben met radicalisering, zijn er wel factoren (zoals ervaren marginalisering, onrecht of maatschappelijke uitsluiting) die iemand hiervoor kwetsbaar kunnen maken. Op individueel niveau dragen aspecten zoals psychische problematiek, de neiging zwart-wit te denken, verhoogde behoefte aan structuur en voorspelbaarheid, moeite met ambivalentie en een sensatiezucht bij aan een verhoogde kwetsbaarheid (Duits et al., 2022). Deze kwetsbaarheden kunnen voortkomen uit een vorm van psychopathologie (Duits et al., 2022; Gill et al., 2021). Hieronder zijn voor een aantal psychische stoornissen specifieke aspecten beschreven, die kunnen bijdragen aan radicalisering. Daarnaast wordt handelingsperspectief geboden hoe hiermee omgegaan kan worden tijdens een behandeltraject.

Autismespectrumstoornis

Er is geen wetenschappelijk bewijs dat mensen met een autismespectrumstoornis (ASS) vaker radicaliseren dan de gemiddelde populatie (Druitt et al., 2023). Er zijn echter een aantal aspecten van deze stoornis die een individu ontvankelijker kunnen maken voor radicalisering. Tekortkomingen in sociale communicatie, zoals het niet goed kunnen aanvoelen van de oprechtheid van een gesprekspartner of het duiden van iemands motieven, kunnen de kans op manipulatie vergroten. Het veelvuldig praten over eigen interesses zonder afstemming of een gebrek aan emotionele wederkerigheid, kan leiden tot sociale isolatie. Hierdoor kan een individu met ASS online contacten zoeken, wat op zichzelf geen risico is. In de zoektocht naar contacten zou iemand echter terecht kunnen komen op fora waar extremistische bewegingen mensen oproepen zich aan te sluiten of waar extremistische content wordt gedeeld. Hierbij maakt de groep gebruik van de naïviteit en behoefte aan verbinding van het individu. Daarnaast kunnen mensen met ASS zeer beperkte interesses hebben die getriggerd

worden door emotioneel geladen nieuws, bijvoorbeeld over een terroristische aanslag of een school shooting. Extremistische bewegingen bieden vaak een coherent wereldbeeld met een duidelijke maatschappelijke structuur en heldere richtlijnen over wat wel en niet goed is. Dit kan aantrekkelijk zijn voor mensen met ASS, die moeite kunnen hebben met het verdragen van ingewikkelde (politieke) dynamieken (Al-Attar, 2019; 2020).

Handelingsperspectief

Als professional in de ggz kan je een belangrijke rol spelen in het versterken van beschermde factoren, die mensen met een stoornis in het autismespectrum kunnen ondersteunen in het vergroten van de weerbaarheid tegen invloeden van extremistische groepen en dergelijk gedachtegoed. Goed luisteren naar wat hen aantrekt in een ideologie of groep, zo nodig online meekijken wat hen hierin aantrekt en daarover een open gesprek aangaan, is van belang. Daarnaast is het voor hen, hoewel dat juist soms moeilijk is, van groot belang om een opleiding te kunnen volgen of werk te vinden/houden. Dit kan een belangrijke stap zijn om mensen met ASS uit een zorgelijk netwerk te helpen. Het hebben van dagbesteding kan bijdragen aan een gevoel van maatschappelijke participatie en zingeving. Aanvullend kan worden ingezet op het aanbrenge van structuur, houvast en ervaren rechtvaardigheid, zodat het individu deze behoefte niet elders hoeft te vervullen. Het is van belang aandacht te hebben voor ervaringen van onrecht, dit kan bijvoorbeeld door iemand te begeleiden bij een klachtenprocedure. De typische fixatie die iemand met ASS kan hebben met een bepaald thema dient gefocust te worden op onderwerpen die legaal en/of niet-extremistisch gedachtegoed bevorderen. Educatie over het herkennen van nepnieuws, het vinden van betrouwbare bronnen en leren kritisch te kijken naar informatie, kunnen de mate van vatbaarheid voor radicalisering verminderen. Als laatste kan de onsamenhangendheid in de ideologie van een extremistische beweging aangewezen worden om te laten zien dat deze beweging leidt tot chaos in plaats van orde. Zonder oordeel, maar als

helper naast de cliënt gaan staan in het zoeken naar feitelijke informatie en het bieden van haalbare en meer wenselijke alternatieven, kunnen heel helpend zijn voor de cliënt die hierin zoekende is.

Persoonlijkheidsstoornissen

De overgrote meerderheid van individuen met een persoonlijkheidsstoornis radicaliseert niet; de prevalentiecijfers van geradicaliseerde personen met een persoonlijkheidsstoornis varieert tussen de 6,5 en 19 procent (Duits et al., 2022; Gill et al., 2021). Er is echter een aantal veel voorkomende kenmerken van (bepaalde) persoonlijkheidsstoornissen dat een individu kwetsbaar kan maken voor radicalisering, namelijk sensatiebehoefte, verlatingsangst, impulsiviteit, neiging tot zwart-wit denken, argwanende denkstijl en behoefte aan status (Borum, 2014; Druit et al., 2023). Wanneer er sprake is van narcistische trekken, kan een extremistische beweging daarop inspelen door de groep als uitverkoren te bestempelen of te claimen dat zij beter weten hoe de wereld in elkaar steekt dan anderen. Deelname aan een extremistische beweging kan een individu ook veel status en materiële beloningen opleveren, wat een aantrekkelijk perspectief kan zijn in contrast met een arbeidsmarkt waarin iemand gediscrimineerd wordt, bijvoorbeeld. Als professional is het goed om symptomen in acht te nemen zoals de angst om verlaten te worden en het groeperen van mensen in goed en slecht. Deze symptomen zouden het proces van radicalisering bij een individu met een borderlinepersoonlijkheidsstoornis kunnen versnellen of zelfs richting een extremistische beweging kunnen leiden. Zo'n beweging kan een gevoel van veiligheid en geborgenheid bieden en heeft een duidelijke overtuiging wie vriend en wie vijand is. Het kan ook voorkomen dat iemand een grote prikkelbehoefte heeft, wat diegene kwetsbaar kan maken voor ideologieën waarin geweld wordt verheerlijkt of een toekomstbeeld wordt geschetst waarin iemand wapen- of explosieventraining kan volgen. Wanneer deze sensatiezucht gepaard gaat met impulsiviteit, kan dit een vergroot risico vormen (Al-Attar, 2019).

Handelingsperspectief

Vanuit de ggz zijn er verschillende interventies mogelijk om de kwetsbaarheden gerelateerd aan een persoonlijkheidsstoornis te ondervangen. Zo kunnen pullfactoren gerelateerd aan narcistische trekken beperkt worden door te wijzen op de lage maatschappelijke positie van extremistische bewegingen en een alternatief te bieden waarin een individu zich kan ontplooiën. Hierdoor kan de cliënt de gewenste status en respect krijgen op een legale manier. Door het leren met nuance naar de wereld te kijken en te denken in termen van grijs, in plaats van zwart-wit, wordt het gemakkelijker om complexiteit te verdragen en algemene weerbaarheid te vergroten. Bij personen met een be-

hoefte aan sensatie (in combinatie met impulsiviteit) staat de ideologie van een extremistische beweging vaak niet op de voorgrond. Door het bieden van een legaal alternatief waarbinnen aan de prikkelbehoefte voldaan kan worden, kan de vatbaarheid voor radicalisering naar (gewelddadig) extremisme verkleind worden.

Psychotische stoornissen

Ook voor psychotische stoornissen geldt dat er geen direct causaal verband is met radicalisering. Psychotische symptomen als hallucinaties en (paranoïde) wanen kunnen bij het individu een gevoel van angst en subjectieve bedreiging veroorzaken. Vanuit een psychotische beleving kan dan een vijandbeeld worden geschapen waartegen het individu zich meent te moeten verweren, hetgeen tot ernstig nadeel voor anderen kan leiden. Ook kan een psychotische beleving angst oproepen en daarmee het individu kwetsbaar maken voor een radicale groep die hierop inspeelt. Bij een psychose is er sprake van verminderde of afwijkende realiteitstoetsing, wat maakt dat diegene kwetsbaar kan zijn voor complottheorieën of zelfs extremistisch gedachtegoed. Daarnaast kunnen symptomen als verwarde cognitie of gebrekkige concentratie een risico vormen omdat zij op dat moment slechter in staat zijn de lange termijn gevolgen van hun gedrag te overzien of de echtheid van aangeboden informatie in te schatten. Groothedsgedachten en waanvorming zijn vaak cultureel en/of religieus gekleurd en vergen daarmee soms een cultuur-sensitieve benadering en nadere interpretatie. De radicale/extreme uitlatingen kunnen dus voortkomen uit de psychose van het individu zonder dat er sprake is van radicalisering; bij adequate behandeling van de psychose zijn vervolgens ook de radicale uitingen verdwenen. Het hebben van een psychotische stoornis, en zeker na het herhaaldelijk doormaken van psychotische episodes kan leiden tot een beperkt sociaal netwerk en gevoel van maatschappelijke uitsluiting (social defeat). Deze omstandigheden kunnen frustratie tot gevolg hebben waardoor iemand gemakkelijker te beïnvloeden is door een extremistisch wereldbeeld of ideologie (Al-Attar, 2019).

Handelingsperspectief

Ter aanvulling op reguliere behandeling van een psychose, zal bij zorgen over radicalisering en dreigende agressie vanuit een vermoedelijk aanwezige psychose een psychiatrische beoordeling nodig zijn. In zeldzame gevallen kan behandeling in een gedwongen kader noodzakelijk geacht worden. Meestal is dat echter niet nodig en kan worden gewerkt aan de weerbaarheid van het individu, zodat diegene in staat is weerstand te bieden tegen stemmen die gewelddadige acties eisen. Het opbouwen van een (prosociaal) netwerk en maatschappelijke participatie kunnen ook beschermend werken. Psychologische interventies om te

leren omgaan met angstklachten, het horen van stemmen of ervaren van achterdocht beogen de kwaliteit van leven van betrokkenen te vergroten, waardoor de voedingsbodem voor radicalisering afneemt. Het directe netwerk van betrokkenen kan worden gemobiliseerd ter monitoring en ondersteuning om achteruitgang tijdig te signaleren.

Posttraumatische stressstoornis

Wanneer iemand één of meer traumatische ervaring(en) heeft meegemaakt, kan dit voor gevoelens van hulpeloosheid, onrecht, machteloosheid, schaamte en schuld zorgen. Naast gevoelens van angst en overweldiging, kunnen er cognitieve vertekeningen ontstaan t.a.v. het zelfbeeld en zelfvertrouwen, het vertrouwen in andere mensen en in de wereld. Extremistische bewegingen kunnen op deze factoren inspelen door het individu een handelingskader te bieden om deze gevoelens te kunnen hanteren (Al-Attar, 2019). Daarom is het belangrijk dat een professional er rekening mee houdt dat het slechte zelfbeeld van een getraumatiseerd individu het gevolg is geweest van het overleven van een traumatische gebeurtenis. Vanuit een extremistisch narratief, kunnen het geschade zelfbeeld en vertrouwen in anderen en de wereld worden 'hersteld' door het uitvoeren van terroristische daden. Het is een bekend verschijnsel dat (onbehandelde) trauma-slachtoffers helaas daders kunnen worden. Naast het zijn van slachtoffer van een traumatische ervaring, kan iemand ook getraumatiseerd raken door eigen daden of het nalaten van acties, dit kan vervolgens leiden tot (sterke) gevoelens van schuld (Al-Attar, 2019).

Handelingsperspectief

Wanneer er sprake is van traumaklachten dient een individu zo spoedig mogelijk een psychotherapeutische traumabehandeling te krijgen waarin de focus ligt op het verminderen van klachten, het bevorderen van de ervaring van autonomie en werken aan een positief zelfbeeld. Behalve aan het verminderen van overweldigende angst als één van de belangrijkste klachten na trauma, zal er expliciet aandacht moeten zijn voor mogelijke gevoelens van schaamte en schuld. Ook cognitieve denkfouten/vertekeningen verdienen in geval van trauma's die verbonden zijn met radicalisering en extremisme aandacht. Het is van belang dat professionals openstaan voor de verschillende oorzaken van de PTSS-gerelateerde klachten. Mocht een psychologische behandeling niet direct mogelijk zijn, dan kan het helpen om iemand te erkennen in zijn of haar leed en aan te moedigen deel te nemen aan de maatschappij.

Risicotaxatie

Er zijn een aantal instrumenten ontwikkeld om de kwetsbaarheid van of risico op radicalisering (en hier naar handelen) te meten (Van der Heide, 2019):

- **Channel Vulnerability Assessment Framework (VAF).** Dit instrument kan gebruikt worden om personen te identificeren die risico lopen op radicalisering. Het bestaat uit 22 items in drie categorieën: engagement with group (bijv. behoefte aan identiteit, betekenis en verbondenheid), intent to cause harm (bijv. dehumanisering van de vijand) en capability to cause harm (bijv. toegang tot netwerken, financiering of uitrusting)
- **Radar.** Het doel van dit instrument is om personen te identificeren die risico lopen op radicalisering. Het bevat 15 observatie indicatoren op 5 levensgebieden: sociale relaties, coping, identiteit, ideologie, oriëntatie op criminele acties
- **Violent Extremism Risk Assessment 2 Revised (VERA-2R).** Dit instrument taxeert het risico op het plegen van ideologisch gemotiveerd geweld. Er zijn 34 open vragen in 5 categorieën: overtuigingen, attitudes en ideologie (bijv. toewijding aan een ideologie die het gebruik van geweld rechtvaardigt), sociale context en intentie (bijv. zoeker, gebruiker of ontwikkelaar van gewelddadige extremistische materialen), geschiedenis, actie en capaciteit (bijv. vroege blootstelling aan gewelddadige, militante ideologie), toewijding en motivatie (bijv. gemotiveerd door vermeende religieuze verplichting en / of verheerlijking) en beschermende en risicobeperkende factoren (bijv. een herinterpretatie van ideologie)

Er geen direct causaal verband tussen het hebben van een psychische stoornis en radicalisering en/of extremisme. Het kan wel voorkomen dat psychopathologische kenmerken iemand kwetsbaar kunnen maken voor beïnvloeding. In deze handreiking zijn van vier psychische stoornissen de belangrijkste kwetsbaarheden beschreven en is handelingsperspectief geboden hoe (ggz-)professionals hiermee om kunnen gaan.

Handreiking

Radicalisering & Psychopathologie

Vragen of meer informatie?

Het Landelijk Steunpunt Extremisme biedt hulp en advies aan burgers en professionals in de omgang met radicalisering en extremisme. Wij werken op het snijvlak van zorg en veiligheid. Wij maken en houden contact, onbevooroordeeld. Vanuit een professionele houding en met kennis van zaken. Betrokken bij onze cliënten en bevolgen in ons werk. Daarbij zijn mensenrechten, de kaders van de Nederlandse wet en de nationale veiligheid leidend. Wij baseren ons op de laatste wetenschappelijke inzichten en kennis over radicaliseringsprocessen.

Heb je algemene of specifieke vragen over (mogelijke) radicalisering, dan kun je contact opnemen via de website: www.landelijksteunpuntextremisme.nl of via het telefoonnummer: 088 - 20 80 080.

Geïnteresseerd in preventie van radicalisering? Kijk dan ook eens naar het aanbod van de Expertise-unit Sociale Stabiliteit van het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid via de website www.socialestabiliteit.nl of via het telefoonnummer 070 - 333 4558.

Literatuur

Al-Attar, Z. (2019). Extremism, radicalisation & mental health: Handbook for practitioners. Radicalisation Awareness Network (RAN). https://home-affairs.ec.europa.eu/system/files/2019-11/ran_h-sc_handbook-for-practitioners_extremism-radicalisation-mental-health_112019_en.pdf

Al-Attar, Z. (2020). Autism spectrum disorders and terrorism: how different features of autism can contextualize vulnerability and resilience. *The Journal of Forensic Psychiatry & Psychology*, 31(6), 926-949. DOI: 10.1080/14789949.2020.1812695

Borum, R. (2014). Psychological vulnerabilities and propensities for involvement in violent extremism. *Behavioral sciences & the law*, 32(3), 286-305. DOI: 10.1002/bsl.2110

Druitt, F., Smith, D., Spaaij, R., Kernot, D., & Laver, A. (2023). Do autism spectrum disorders (ASD) increase the risk of terrorism engagement? A literature review of the research evidence, theory and interpretation, and a discussion reframing the research-practice debate. *Journal of Policing, Intelligence and Counter Terrorism*, 18(3), 307-332. DOI: 10.1080/18335330.2022.2158361

Duits, N., Alberda, D.L. & Kempes, M. (2022). Psychopathology of Young Terrorist Offenders, and the Interaction With Ideology and Grievances. *Front. Psychiatry* 13:801751. DOI: 10.3389/fpsy.2022.801751

Gill, P., Clemmow, C., Hetzel, F., Rottweiler, B., Salman, N., Van Der Vegt, I. et al. (2021). Systematic review of mental health problems and violent extremism. *The Journal of Forensic Psychiatry & Psychology*, 32(1), 51-78. DOI: 10.1080/14789949.2020.1820067

Koomen, W., van der Pligt, J. (2016). *The psychology of radicalization and terrorism*. New York: Routledge. Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid. Definities gebruikt in het Dreigingsbeeld Terrorisme Nederland. 2024. Online beschikbaar: <https://www.nctv.nl/onderwerpen/dtn/definities-gebruikt-in-het-dtn> (bezoekt op 24 januari 2024).

Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid. Extremisme. 2024. Online beschikbaar: <https://www.nctv.nl/onderwerpen/extremisme> (bezoekt op 24 januari 2024).

Steinmetz, C. H. (2021). Tackling radicalization and terrorism in Dutch mental health institutions: Outcomes of a Dutch population survey. *Terrorism, Violent Radicalisation, and Mental Health*, 229, 229-240. DOI: 10.1093/med/9780198845706.003.0016

Van der Heide, L., Van der Zwan, M., Van Leyenhorst, M. (2019). *The Practitioner's Guide to the Galaxy: A Comparison of Risk Assessment Tools for Violent Extremism*. International Centre for Counter-Terrorism. <https://www.icct.nl/sites/default/files/import/publication/The-PractitionersGuidetotheGalaxy-1.pdf>

Weenink, A. W. (2019). Adversity, criminality, and mental health problems in jihadis in Dutch police files. *Perspectives on Terrorism*, 13(5), 130-142. <https://www.jstor.org/stable/26798583>

088 – 208 00 80

info@hetlse.nl

www.hetlse.nl